

OD AKTUALNOSTI KOMUNIZMA DO NJEGOVE NEAKTUALNOSTI

JACQUES RANCIÈRE

Začel bi z dvoumnostjo teme našega srečanja. Kaj naj bi pomenila »aktualnost komunizma«? V resnici nam aktualnost komunizma pomeni dvoje. Najprej pomeni to, da je nekaj nujnega. Za nekaj rečemo, da je aktualno, kadar to postavi na dnevni red – bodisi kot problem ali pa kot rešitev – situacija, v kateri trenutno smo. Drugič, aktualnost razumemo kot realnost. Reči, da je nekaj aktualno, pomeni, da to ni samo »na dnevnem redu«, skratka, da ni zgolj možno ali verjetno, ampak, da že je realno, učinkovito, in to tu in zdaj. Izraz »aktualnost komunizma« ne pomeni, da je komunizem zgolj zaželen – kot odgovor na nasilje, krivičnost ali iracionalnost kapitalizma –, pač pa pomeni, da na neki način že obstaja, se pravi, da ni zgolj naloga, temveč proces.

S tem pa se naše vprašanje spremeni. Zdaj namreč sprašujemo, kako je mogoče misliti ujemanje teh dveh aktualnosti? Odločilno pri tem je, da sam komunizem – s tem mislim na našo idejo, predstavo o komunizmu – že predpostavlja to ujemanje. Naše spraševanje o aktualnosti komunizma se dejansko opira na dva marksovska aksioma. Prvič, da komunizem ni nikakršen ideal. Komunizem je dejanska življenjska forma. V nasprotju z demokracijo, ki svobodo in enakost zgolj reprezentira, in to v ločeni obliki prava in države, je komunizem njuna čutna realnost, utelešen je v oblikah obstoječega skupnega sveta. Drugič, komunizem kot življenjska forma ni shod dobromislečih posameznikov, ki si prizadevajo vzpostaviti kolektivno življenje kot odgovor na sebičnost oziroma krivico. Komunizem je popolno udejanjenje forme univerzalnosti, ki je že dejavna. Je dovršitev kolektivne racionalne moči, ki že obstaja, četudi v obliki svojega nasprotja, namreč partikularnosti zasebnega interesa. Kot je zatrdil že Marx, kolektivne sile človeštva že obstajajo, toda objektivirane v unilateralni obliki kapitalistične produkcije. Zdaj je potrebna zgolj forma njihove kolektivne in subjektivne prisvojitve.

Problem je seveda ravno ta »zgolj«. A kot je znano, je težavo mogoče odpraviti, in to zahvaljujoč dvem nadaljnjim Marxovim aksiomom. Prvič, že udejanjenje teh kolektivnih sil implicira notranjo dinamiko. Moč »neločljivega«, ki je dejavna v teh silah, vodi k razkroju kapitalistične forme »zasebnosti«. Drugič, to velja še toliko bolj, ker ta dinamika razbija vse druge oblike skupnosti, vse oblike »posebnih« skupnosti, naj so utelešene v državi, religiji ali tradicionalnih družbenih vezeh. Problem tistega »zgolj« je s tem odpravljen: pokaže se, da je kolektivna prisvojitvev, ki naj bi jo uresničeval komunizem, *edina* forma možne skupnosti, ki še obstaja, potem ko so vse druge skupnosti izničene. Nujnost komunizma pa se lahko še posebej utemeljuje z nemožnostjo politike.

Sam pa mislim, da takrat, ko se sprašujemo o aktualnosti komunizma, spet ponavljamo dialektiko aktualnosti, ki je inherentna prav tej predstavi o našem komunizmu. V tem oziru ni komunizem nič bolj ali nič manj aktualen, kot je bil, denimo, leta 1847 ali pa leta 1917. Če pa hočemo, nasprotno, zatrditi, da obstaja neka posebna aktualnost aktualnosti komunizma, potem ni dovolj, če ugotavljamo, da so postali učinki kapitalizma neznosnejši ali bolj iracionalni kot kdaj koli prej. Pač pa bi morali pokazati, da je komunizem danes bolj kot kdaj koli prej dejanski in dejaven znotraj samega kapitalizma. Pokazati in dokazati bi morali, da je aktualen tako kot materialnost čutnega skupnega sveta kakor tudi kot uresničitev nematerialne forme racionalnosti, se pravi, da je aktualen kot enotnost te materialnosti in one nematerialnosti.

Če pa problem postavimo na ta način, je po njegovi meri izdelana rešitev že pri roki, formulirali pa bi jo lahko takole: komunizem že obstaja znotraj kapitalistične produkcije, in sicer zato, ker obstajajo nove oblike te produkcije. Argument v prid te rešitve bi lahko povzeli takole: danes kapitalistična produkcija proizvaja vedno manj materialnih dobrin, zato pa vedno več storitev oziroma komunikacijskih sredstev. Ker postaja njegova produkcija vedno manj materialna, se čedalje bolj odmika od stanja, ko je bilo mogoče prilaščanje blag in varljivih fetišev. Kapitalistična produkcija se vedno bolj spreminja v produkcijo globalne mreže, ki je ravno čutna materialnost nematerialne kolektivne inteligence. To, kar kapitalizem danes proizvaja, niso več dobrine, ki bi si jih bilo mogoče zasebno prilastiti, ampak mreža človeške komunikacije, kjer produkcija, potrošnja in menjava niso več med seboj ločene, ampak vpete v isti kolektivni proces. Tako sama vsebina kapitalistične produkcije razbije kapitalistično formo. Vedno bolj se zdi, da postaja kapitalistična produkcija isto kot komunistična moč kooperacijskega nematerialnega dela.

Na ta način je zdaj mogoče razumeti dve trditvi iz *Komunističnega*

manifesta: da je buržoazija postala svoj lastni grobar in da se »vse trdno in stalno razblinja«. ¹ Postmoderno spreminjanje vsega v nematerialno naj bi ustvarilo aktualnost čutnega sveta, ki je identičen manifestaciji kolektivne inteligence. In ta težnja naj bi se še toliko bolj uveljavila, ker bi ta dejanskost kapitalistične produkcije vedno bolj onemogočala vse druge oblike skupnosti. Komunizem bi postal aktualnejši in resničnejši kot kdaj koli prej, ker bi moč kapitalistične mreže pripeljala do tega, da bi postali moč držav-nacij in moč političnega delovanja, okoli katerih se kapitalistična mreža ovija, vedno bolj in bolj neučinkoviti. Aktualnost komunizma bi tako utegnila postati, in sicer v obliki neločljivega življenja multitud, poslednja manifestacija zgodovine biti. Komunizem, nam dopovedujejo, mora postati danes ontološki.

Sam nisem prepričan, da morajo stvari tako potekati. Ravno nasprotno, prepričan sem, da bi komunizem najprej moral pretrgati z določeno vrsto ontologije. Moral bi pretrgati s tistim načinom mišljenja, ki bi ga sam poimenoval *ontotehnološki trik*. Ontotehnološki trik tvorita dve poglavitni operaciji. Prvič, ontotehnološki trik poistoveti kompleksni sklop procesov in protislovij, ki oblikujejo naš zgodovinski svet, z udejanjenjem ontološke določitve, z uresničenjem obljube – ali grožnje –, ki ju vsebuje sama zgodovina biti. Drugič, sredstvo za to udejanjenje poistoveti z uporabo te ali one tehnologije, pri kateri je mogoče povezati nematerialnost procesa biti z materialnim procesom produkcije. V obdobju, ki je trajajo več kot stoletje, so elektrika, radiografija, radio, televizija, računalniki in mobilni telefoni drug za drugim nastopali kot zastopniki nematerialne inteligence v našem trdnem in prozaičnem svetu.

Toda nobena nematerialna inteligenca ne obstaja. Noben zakon zgodovine biti ne more med seboj povezati ločene forme udejanjenja kolektivne intelektualne moči. Globalna mreža računalniško obdelane inteligence je eno. Globalna inteligenca Kapitalizma pa je nekaj čisto drugega. Socializacija intelektualne zmožnosti kogar koli pa je spet nekaj tretjega. Dokler tudi sami ne postanemo nematerialna bitja, konzumiramo hrano in obleko ter uporabljamo računalnike, ki udejanjajo kolektivno inteligenco kapitalizma veliko bolj v obliki nezadostno plačanega tovarniškega dela, nezadostno plačanega dela na domu, dela na črno »nelegalnih« priseljencev v nelegalnih delavnicah kakor v obliki nematerialne komunikacije. Ne samo da nematerialna produkcija ne zajema celote kapitalistič-

---

¹ [Karl Marx-Friedrich Engels, »Manifest komunistične stranke. Komunistični manifest«, prev. C. Vipotnik in B. Debenjak, v: MEID, CZ, Ljubljana 1971, str. 592.]

ne produkcije, tudi argument, ki enači *dematerializacijo* in *razblagovljenje* [*de-commodification*], je vse prej kakor samoumeven.

Vzemimo zgled, sposojen iz umetniške prakse in intelektualne lastnine. Pred kakimi tridesetimi leti so si konceptualni umetniki prizadevali pretrgati s poblagovljeno formo umetnosti tako, da niso več izdelovali trdnih objektov, ki bi bili na voljo zasebnim lastnikom, pač pa zgolj posebne forme prezentacije oziroma spacializacije idej: luknja v steni, razpoka v zgradbi, črta v puščavi itn. Toda intelektualna in umetniška lastnina vseeno nista izginili. Ravno nasprotno. Prišlo je zgolj do premestitve v naši predstavi o sami umetniški lastnini. Danes v umetnikih vidimo in jih tudi plačujemo predvsem kot lastnike in prodajalce samih idej. To pomeni, da je inteligenca kot taka stopila na mesto svojih produktov. Toda to hkrati pomeni radikalizacijo zasebne lastnine. Namesto da bi prišlo do odprave zasebnega prilaščanja, je nematerialnost konceptov in podob postala njeno najboljše zavetišče, mesto, kjer je njena realnost pomešana s samolegitimacijo.

To pa nas opozarja, da različne forme manifestacije kolektivne inteligence niso med seboj usklajene. Če obstaja nekaj takega kot *komunistična* moč inteligence, te gotovo ne gre iskati v kiberprostoru. Vse prej bi jo morali videti v zmožnosti tistih, ki izdelujejo dele računalnikov, in tistih, ki jih sestavljajo, da odločajo ne samo o tistem, kar zadeva računalnike, ampak tudi o vseh vprašanjih, ki zadevajo kolektivno življenje. Je kolektivno utelešenje zmožnosti kogar koli, moč tistih, ki jih noben privilegij, ki jih prinaša kakšna kvaliteta – naj bo to rojstvo, bogastvo, znanost ali kaj drugega – ne »kvalificira« za to, da izvajajo oblast. Je svojevrstna in paradokсна oblast »nekvalificiranih« ljudi.

To moč je že dolgo tega stigmatiziral Platon z imenom demokracija. V *Nerazumevanju*² sem poskušal dati pozitiven pomen temu »manku kvalifikacij«. Tako sem začasno poistovetil domnevno »napako« demokracije z načelom same politike – pri čemer sem politiko opredelil kot nekaj, kar se razlikuje od institucij države oziroma boja za oblast: konfiguracijo svojevrstne »totalnosti«, ki vznikne kot dodatek k vsakemu kolektivnemu telesu, celoto nevšetih, s čimer ne mislim na »izključene«, ampak na kogar koli.

V tem pomenu je politiko mogoče razumeti kot svojevrstno uresničenje inteligence. Politika je kolektivno uresničevanje enakosti inteligence oziroma uresničevanje inteligence, ki je zmožnost kogar koli. To pomeni,

---

² J. Rancière, *Nerazumevanje. Politika in filozofija*, prev. Jelica Šumič-Riha, Založba ZRC, Ljubljana 2005.

da zmerom obstajajo različne oblike realizacije »kolektivne inteligence«, da skratka ni nobenega bistva skupnega, ki bi ga bilo mogoče udejanjati v neločenem življenju ali v neločeni skupnosti. Politično uresničevanje enake inteligence zmerom sledi drugim oblikam »kolektivizacije« inteligence: vojaško poveljevanje, monarhija, duhovščina, obrt itn. To pa pomeni, da se lahko enakost inteligence manifestira zgolj v obliki *spora [dissensus]*.

S sporom ne mislim na konflikt interesov, mnenj ali vrednot. Pač pa ga uporabljam za označitev združitve dveh oblik čutnega udejanjanja kolektivne inteligence. Politika, če jo razumemo kot uresničitev zmožnosti kogar koli, zgradi svoj lastni čutni svet, ki se na neki način doda čutnemu svetu, kot so ga izoblikovale državna moč, vojaška, ekonomska, religiozna ali šolska moč in ki niso nič drugega kakor *privatizirane* moči kolektivne inteligence, to se pravi, oblike izključne prilastitve virov kolektivne inteligence. Politika gradi svoj lastni čutni svet, in sicer tako, da se tem močem zoperstavlja, a hkrati deluje znotraj teh moči. Aktualizira »komunizem inteligence« s pomočjo konstrukcije tega ali onega spora, konstrukcije, ki vzpostavlja mrežo diskurzov in praks, in sicer znotraj sveta, ki so ga strukturirale vse oblike utelešenja privatizirane kolektivne inteligence. Vzpostavi ga kot dodatek, četudi s tem tvega, da bo ta dodatek eden izmed že obstoječih svetov pogoltnil, v prvi vrsti mu grozi, da ga bodo pogoltnile oblike državne oblasti in boja za osvojitve državne oblasti. Politični spor ustvari prizorišča za uveljavitev kolektivne moči inteligence. Toda ta prizorišča ne morejo nikdar postati trden svet institucionalizirane enakosti. Politika ne more izpolniti obljube o popolnem udejanjenju svobode in enakosti.

Naš komunizem je vzniknil kot odgovor na ta »neuspeh« politike. Vzniknil je kot obljuba čutne skupnosti skupne inteligence, ki bi preseгла ločevanje med različnimi svetovi skupnega izkustva. Kot je znano, je vzniknil v intervalu med dvema političnima revolucijama: francosko revolucijo iz leta 1789 in evropskimi revolucijami iz leta 1848. *Komunistični manifest* je bil objavljen leto pred revolucijami leta 1848. Toda teoretsko ogrodje, iz katerega je vzniknila ideja o komunizmu, je treba umestiti v čas kakih petdeset let nazaj. In sicer sega v čas, ko je nekaj nemških pesnikov in filozofov določilo, da je njihova naloga in hkrati naloga njihovega naroda najti odgovor na polom francoske revolucije. Menili so namreč, da je francoskim revolucionarjem spodletelo pri nalogi ustvariti nov svet svobode in enakosti, in sicer zato, ker so iskali svobodo in enakost tam, kjer ju ni bilo mogoče najti, namreč v »mrtvih formah« zakonov in državnih institucij. Francoski revolucionarji se niso bili zmožni lotiti

problema pri koreninah, se pravi, postaviti problem svobode in enakosti na njun dejanski teren, namreč na teren konfiguracije izkustvenega sveta. Zdaj pa se je pokazala nova oblika svobode in enakosti, ki je omogočila tako radikalizacijo. Namreč estetsko področje. Kantovska »svobodna igra« oziroma »enakost« inteligibilnega in čutnega, preobrnitev hierarhije forme in materije oziroma aktivnosti in pasivnosti sta napotevali na to novo vrsto enakosti, ki jo je treba zoperstaviti golemu rušenju oblik državne oblasti.

To »estetsko svobodo« je mogoče interpretirati – in tako je bila tudi interpretirana – na dva nasprotujoča si načina. Prva interpretacija je estetsko sfero postavljala kot radikalno ločeno od sfere izkustva in jo je bilo treba kot tako tudi ohranjati. Druga interpretacija pa je to svobodo spremenila v načelo nove revolucije. Ta revolucija, ki je bila uresničena v materialnosti izkustvenega sveta, pa se je zoperstavljala vsakemu ločenemu udejanjanju skupnega. Suplementarni politični skupnosti spora je zoperstavila resnično skupnost.

Resnična skupnost pomeni konsenzualno skupnost. Konsenzualna skupnost ni skupnost, v kateri se vsakdo strinja z vsakomer. Je skupnost, v kateri se pomen ujema s čutnim. Je skupnost, v kateri je duhovni *pomen* sobivanja utelešen v materialnem *sensorium* vsakdanjega izkustva. Je skupnost neločenega življenja, kjer nobena meja ne ločuje politike od ekonomije, umetnosti ali religije oziroma vsakdanjega življenja. Če sledimo programu estetske revolucije je vzrok za dominacijo ločitev. To pa posledično pomeni, da je polno uresničitev svobode in enakosti mogoče razumeti kot ponovno združitev različnih oblik kolektivne inteligence v eno in isto obliko čutnega izkustva. To pomeni, da mora kolektivna inteligenca na novo preoblikovati celoto materialnega sveta, zato da bi ga spremenila v produkt svoje lastne nematerialne moči.

Tak je bil izvorno program schillerjevske »estetske vzgoje človeka«. Na tak način je nekaj let pozneje »najstarejši sistematični program nemškega idealizma« zoperstavil mrtvemu mehanizmu države živo telo ljudstva, program, ki ga je animiralo utelešenje filozofije v novi mitologiji, to se pravi, v novem tkivu skupnega življenja. Taka je bila petdeset let pozneje »človeška revolucija«, revolucija proizvajalcev, ki jo Marx zoperstavi laži formalne demokracije. Tak je dve stoletji pozneje živi komunizem multitud, ki ga nosi nezaustavljiva ekspanzija globalne mreže.

Aktualnost komunizma še vedno ostaja aktualnost te izvirne zastavitve. Je večna aktualnost paradigme »estetske« revolucije. Na žalost pa ni program za uresničitev kolektivne inteligence v procesu izgradnje sveta, ki bi ji ustrezal, nikdar pripeljal do družbe svobode in enakosti. Pač pa

je pripeljal bodisi do kapitalistične svetovne dominacije nad kolektivno inteligenco ali pa do absolutne oblasti državne hierarhije, ki naj bi utelešala kolektivno inteligenco kooperativnega dela. Aktualnost komunizma še vedno razumemo v skladu s paradigmo estetske revolucije, ki skupaj sestavlja razpršene člene človeškega izkustva. Še vedno jo jemljemo kot neskončno aktualnost njegove aktualnosti, ki ni nič drugega kakor aktualnost kapitalistične dominacije ali pa neuspeha sovjetske revolucije.

To je razlog, zakaj bi bilo bolje, če bi se problema lotili z nasprotno strani in začeli z *neaktualnostjo* komunizma, z nikdar odpravljivo *nepravočastnostjo* udejanjanja egalitarne moči kolektivne inteligence glede na vsak »objektivni« proces, vsak proces neenakega uresničevanja kolektivizirane inteligence.

Ne biti času primeren pomeni, da sodiš in hkrati ne sodiš v isti čas, tako kot *atopia* pomeni, da sodiš in hkrati ne sodiš na isto mesto. Biti času neprimerni ali atopični komunisti pomeni, da mislimo in delujemo tako, da udejanjamo brezpogojno enakost kogar koli s komer koli v svetu, v katerem komunizem nima nobene dejanskosti razen dejanskosti mreže, ki so jo stkale prav naše komunistične misli in dejanja. To pomeni, da ni nobenega »objektivnega« komunizma, ki bi že bil dejaven znotraj form kapitalistične produkcije, nobenega komunizma, ki bi ga anticipirala logika kapitalizma. Kapitalizem je zmožen proizvesti vedno več nematerialnosti. Toda ta nematerialnost ne bo nikdar nič več kakor nematerialnost kapitalizma. Kapitalizem lahko proizvaja samo kapitalizem. Če komunizem sploh kaj pomeni, potem le, če pomeni nekaj, kar je radikalno heterogeno glede na logiko kapitalizma, popolnoma heterogeno glede na materialnost tega kapitalističnega sveta. Vseeno pa komunizem nima mesta zunaj kapitalizma, nima drugega mesta, kjer bi lahko stkal svojo lastno mrežo.

Biti času neprimerni in atopični komunisti pomeni biti hkrati znotraj in zunaj. Pomeni z našimi lastnimi mislimi, dejanji in boji graditi svet, ki je svet materialnega in nematerialnega komunizma. Ta »ločeni« komunizem se utegne zdeti zelo restriktiven. Vendar mislim, da bi si prej morali prizadevati za ponovno afirmacijo radikalnosti komunistične moči ločevanja, kakor da bi večno pogojevali prihod komunizma z razvojem kapitalizma – kar pomeni pogojevali večno aktualnost kapitalizma z večnostjo kapitalizma. Komunizem, o katerem govorim, je restriktiven, toda sami moramo preizkušati moči te restrikcije. V vsakem primeru pa je ta restriktivni komunizem edini *obstoječi* komunizem. Globalna ekonomija ni zmožna ustvariti nikakršnega komunizma.

»Aktualnost« komunizma je aktualnost njegove kritike. Je aktual-

nost kritike ideje o aktualnosti, ki se je opirala na predpostavko komunistične moči, ki je notranja samemu kapitalizmu. Komunistična ideja se ni izognila in se tudi ni mogla izogniti dilemi, ki jo je Marx hotel pomesti pod preprogo: komunizem je bodisi proces, se pravi, izoblikovanje čutnega sveta komunistične inteligence – toda čutni svet ni nič drugega kakor mreža, stkana iz naših trditev in demonstracij zmožnosti kogar koli – ali pa je komunizem program, ki meri na zlitje v eni in isti skupnosti različnih svetov, ki so jih zgradile različne forme kolektivne inteligence. Če ta program obstaja, potem že zdaj lahko napovemo, kaj se bo iz njega izcimilo. Nekateri napovedujejo, da bo pripeljal do nove oblike totalitarizma. Sam zagovarjam drugačno stališče. Če ta program obstaja in če je dober program, potem se bojim, da ga bodo kapitalisti kupili in uresničili na svoj način.

Prevedla Jelica Šumič-Riha